

публікації «Трагедія Франка» Дмитра Донцова [5], «Франко незнаний» Євгена Маланюка [11], «Іван Франко в своїх німецьких писаннях» Івана Лисяка-Рудницького [10] тощо. Аналіз рецепції Івана Франка різними громадсько-політичними діячами міжвоєнного періоду здійснили у своїх наукових публікаціях М. Ільницький [7], Л. Вежель [1], М. Гдакович [2] та інші. Публікації Осипа Назарука досі не були предметом окремої уваги дослідників.

Серед усіх цих текстів, що в різний спосіб інтерпретують і звеличують геній Івана Франка, вирізняється окремий голос «проти». Йдеться про публіцистичні виступи у пресі Осипа Назарука, який, крім них, написав також дві окремі брошури, присвячені Іванові Франкові: «Про Івана Франка» (Львів, 1910) і «Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?» (Філадельфія, 1926). Між цими текстами — проміжок у 16 років, бурхливих років ідейного і світоглядного становлення самого Осипа Назарука, який перейшов за цей час глибоку еволюцію поглядів: від радикалізму до християнського консерватизму.

Брошура «Про Івана Франка» написана з позицій полум'яного адепта ідей революції і радикалізму загалом. У той час Осип Назарук був чільним членом Української Радикальної Партії, одним з організаторів Пресової квартири УСС, делегатом Української Національної Ради ЗУНР від Радикальної партії тощо. Саме він згодом став тим свого роду «сірим кардиналом» з Галичини, який спричинився до повалення гетьмана Павла Скоропадського у 1918 році і встановлення режиму Директорії на Наддніпрянській Україні. Згодом був міністром преси й пропаганди, делегатом урядів УНР і ЗУНР на різних мирних конференціях тощо.

Закономірно, що саме з позицій переконаного радикала Осип Назарук інтерпретує факти з біографії й окремі тексти Івана Франка. Публіцист наголошує на тому, що «при читанню творів Франка треба все мати перед очима страшну пустку і темряву нашого тодішнього публичного життя, нашу рабську байдужість і розсипність, вигодовану як отруй-зіле 500 літньою неволею» [15, с. 9]. Появу Івана Франка в громадсько-політичному й культурному просторі України Осип Назарук вважав знаковою: «Ми нині навіть не в силі оцінити, що дав нам сей велитень духа, бо ми за близько до нього» [15, с. 11].

При цьому автор із сумом підкреслює, що Іван Франко не пошанований, а й навіть зневажений своїм народом. «А він тим часом може умре в біді, зазнавши горя від долі, лайки і кпин від своїх, умре як доси умирали всі, що працювали для українського народу відійде, відробивши своє — той син мужицький, котрому ми всі много винні» [15, с. 12]. У брошурі «Про Івана Франка» Осип Назарук роздумує загалом про цього поета й мислителя як про «найспосібнішого з людей, яких видала галицька Україна» [15, с. 7].

Після поразки Української Революції Осип Назарук поїхав у 1922 році до Канади й Сполучених Штатів Америки. Його вчинок колишні ідейні соратники сприйняли як зраду, перебіжництво. Згодом публіцист спробував пояснити суть своїх світоглядних коливань, які доцільно, на нашу думку, сприймати саме в полі слова «еволюція», тобто закономірного і послідовного ідейного поступу. Осип Назарук почував обов'язок пояснити зрадженим одностудцям зміну переконань. До цієї теми він звертався у численних публікаціях, маючи на меті не так виправдатися перед читачем, як переконати його у доцільності нових ідейних уподобань. У брошурі «Гр.[еко]-католицька Церква і українська лібера-

льна інтелігенція» (Львів, 1929) він пише: «членам Української Радикальної Партії, з котрими разом я колись виступав проти віри і Церкви, — винен я бодай загальне пояснення, чому я її покинув...» [13, с. 128].

Оцінку свого «радикального» минулого Осип Назарук дає у брошурі «Київ і значінне традиції» (Чикаго, 1926): «мав я тоді, як уся наша тодішня інтелігенція, повну голову хаосу і всяких неможливих «ізмів» [...] аж до самого дна душі» [14, с.14]. Він переконував, що саме колишня пропаганда ідей радикалізму, анархізму, драгоманівщини зруйнувала «до самого ґрунту» Україну й привели її до страшної руїни [14, с. 13].

Осип Назарук обґрунтовує доцільність зміни поглядів як необхідної передумови еволюції — і в житті окремої людини, і в житті цілого народу й людства загалом. Публіцист пояснює свої нові ідейні переконання, захоплення католицизмом і традиціоналізмом, які згодом викристалізувалися в нього у «консервативний християнський націоналізм» [3, с. 332].

Саме з таких ідейних позицій Осип Назарук розцінює й постать і спадщину Івана Франка у брошурі «Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?» (1926). Центральними поняттями рецепції Осипа Назарука є атеїзм і віра в Бога. Саме атеїзм як тип світогляду і його вплив на націєтворчі процеси аналізує публіцист.

Варто наголосити, що автор повністю визнає геній Івана Франка, який «належить до великих працьовників української землі» [16, с. 12]; в цьому сенсі його погляди не змінилися. Але він рішуче виступає проти поширення культу Франка, бо «культ се пошана особи і всеї праці даної особи, се освячене цілости її роботи» [16, с. 10]. Осип Назарук стверджує, що культивування Івана Франка опосередковано стало інструментом поширення більшовицької пропаганди в Галичині. Він переконує, що Франка треба вшановувати, але ставити його ідеї у фундамент нації не варто, бо його світогляд може бути основою «тільки до безцільної «революції», до розвалу, який роблять большевики і їх свідомі або не-свідомі приклонники» [16, с. 17]. Тому, не зважаючи на непроминальну вартість літературної спадщини Івана Франка, особистість її автора відіграє, на думку Осипа Назарука, визначальну роль.

Про еволюцію світогляду Івана Франка, про його філософські й ідейні уподобання, про Франка-мислителя маємо сьогодні багато наукових розвідок. Серед них варто виокремити праці: «Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період» Оксани Забужко [6], «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)» Ярослава Грицака [3], «Іван Франко — філософ: (До характеристики стилю та еволюції мислення)» [17], «Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії» [18] Богдана Тихолоза, «Іван Франко: актуальність і суперечливість генія» Степана Костя [9] тощо. Їх автори пропонують власне розуміння постаті Івана Франка як «цілого чоловіка» та допомагають зрозуміти суть такої неоднозначної інтерпретації, яку подибуємо в Осипа Назарука.

Варто наголосити, що сьогодні питання про «атеїзм» Франка, мабуть, уже не потребує додаткової аргументації. Дослідники сходяться у тому, що атеїстом у справжньому сенсі цього слова він не був (Іван Музичка, скажімо, взагалі вважає Івана Франка «великим християнином» [17]). Адже у текстах цього великого мислителя, як слушно зауважив Степан Кость, можна знайти «ознаки багатьох філософських, суспільно-політичних чи моральних доктрин, навіть

вірувань — одне слово, від буддизму до екзистенціалізму» [9]. Дослідник обґрунтовує думку про те, що насправді Іван Франко вірив у «широ людський соціалізм (сьогодні це можна було б назвати етичним соціалізмом або, принаймні, різновидом «соціалізму з людським обличчям»), і це було якесь християнське розуміння соціалізму як справедливого ладу» [9].

Спадщина Івана Франка становить багатий матеріал для інтерпретації, а часто стає підставою для пересмикування й маніпулювання (коли не враховується ні контекст, ні вся складність поглядів автора). Саме глибина, багатогранність і велич генія Івана Франка, ймовірно, є тією причиною, яка не дозволила багатьом (в тому числі й Осипові Назаруку) досягнути її справжнє значення.

Атеїзм, захоплення філософією позитивізму й матеріалізму — ось ті головні закиди, які висуває Осип Назарук Франкові, в якого віру в Бога заступає «віра в свій власний, людський розум» [16, с. 7]. Тому Осип Назарук вбачав велику небезпеку у поширенні культу Івана Франка, що опосередковано передбачав і поширення атеїзму. Публіцист переконував: «Котрий нарід раз піде за «провідниками», які сказали, що «Бога нема», того народу скоро не буде» [16, с. 6]. На його думку, безвір'я вбиває в народі «нерв його життя», і тоді жодного способу його відродити вже не існує [16, с. 6].

Подібну оцінку дає позитивістським поглядам Івана Франка й Гавриїл Костельник у праці «Три розправи про пізнання» (Львів, 1925). Автор вважав поета невірником «філософії освічення». «Ось саме це й є праджерелом усіх мінусів і плюсів у поезії Франка, що він своїх думок та почувань не міряє з Абсолютом, але із звичайним суспільницьким тлом. Хто тієї тайни не відкрив, той ніколи не зможе належно оцінити вартості поезії Франка», — підсумовує Гавриїл Костельник [8, с. 55].

Осип Назарук гостро засуджував популярні в Європі на зламі століть ідеї позитивізму з його абсолютною вірою в людський розум, пізнання, науку. Невипадково тому публіцист гостро й емоційно, що характерно для його пера, писав: «світогляд Франка належить до найстрашніших зі всіх світоглядів, які коли-небудь мало людство» [16, с.11]. Саме ці слова Осипа Назарука послужили приводом до написання серії полемічних статей у 1932 році на сторінках «Діла», яке рішуче стало на захист Івана Франка («Чи Франко був безбожником?», «Чи Франко заслужив надгробник?», «В обороні пам'ятника Франка» та інші) [4].

Таку категоричність суджень Осипа Назарука про світогляд Івана Франка можна пояснити тим, що Осип Назарук не просто стояв на засадах християнського консерватизму, а й на практиці тісно співпрацював з Українською Греко-Католицькою Церквою (особливо з радикально налаштованим станіславівським єпископом Григорієм Хомишином), був засновником й ідеологом Української Католицької Народної Партії. Назарукова газета «Нова Зоря», по суті, була найвпливовішим католицьким виданням того часу та виражала позицію цілої Церкви.

В цьому контексті варто згадати драматичну ситуацію з похороном Івана Франка, а саме той факт, що на Святоюрській горі відмовились відправити поховальну панахиду саме з огляду на те, що Франко був атеїстом (цікаві факти і спростування з цього приводу, а також спогади о. Тита Галушинського наводить о. Іван Музичка [17]). Осип Назарук підтримав позицію греко-католицького духовенства, оскільки вважав, що «непомирений з Церквою і з Богом

скінчив Франко життя, не відкликавши переповіданих ним весь час атеїстичних гіпотез» [13, с. 54]. При цьому він наголошує, що Церква не осуджує «ні наукової, ні літературної праці покійного» [13, с. 56]. Автор переконує, що Іван Франко, незважаючи на його погляди і складні взаємини з Церквою, «мав дозвіл користати навіть з бібліотек по наших монастирях і знаходив поміч і прийняття у домах нашого духовенства» [13, с. 56]. Понад те, його твори є в монастирських книгозбірнях.

Слід наголосити, що рецепція поглядів Івана Франка в Осипа Назарука, хоч і має виразне ідеологічне забарвлення, проте вона підкріплена аргументаційною базою і виявляє подекуди справді проникливе розуміння постаті мислителя. Бо навіть про Франковий «атеїзм» публіцист веде мову з точки зору духовних і психологічних чинників. «Центр усякого світогляду се відношене до Бога. І тому власне Франко так весь час кружляє думками коло того питання. Бо атеїст кружляє коло Бога навіть *більше* ніж віруюча людина. Кружляє і все мучиться переченем» [16, с. 26]. Осип Назарук говорить про велику внутрішню драму Івана Франка. Він переконує: «Атеїсти є тільки між тими, котрі зломалися в тяжкім змаганні своїм з думкою про таємницю світа і людини» [16, с. 16]. Сам Осип Назарук зазнав подібних духовних вагань і пошуків. Невипадково тому від цілого тексту віє співчуттям до Івана Франка, про внутрішню драму, роздвоєність душі якого пишуть сьогодні сучасні франкознавці. «Нема великого поета без великого терпіння», воно «било з його власного нутра» [16, с. 20], — пише Осип Назарук про Франка.

Аналізуючи окремі поезії Івана Франка, публіцист говорить про демона, такого собі гетівського Фауста, який, зрештою, руйнує свого творця, веде його до духовного самогубства. Звичайно, інтерпретація Франкової поезії Осипом Назаруком є доволі однобокою, заангажованою (цей факт не можна оминати увагою). «Сей поет мав душу зламану болем невірства» [16, с. 27], — вважає публіцист. Автор проводить паралель з німецьким філософом Фрідріхом Ніцше (вважав його одним із найблискупіших умів людства), якому так само «Бог уже в колиску поклав десять найкращих талантів людини» [16, с. 18], а він змарнував їх своїм безвір'ям. Питання, чи зазнав Іван Франко духовного самогубства, зрештою, відкриває широке поле для дискусії науковців.

В цьому контексті хотілося б висловити припущення (його пропонує також і Ярослав Грицак) про те, що Осип Назарук, який пропагував ідею національних шлюбів, саме обсервуючи в тому числі й шлюб Івана Франка з Ольгою Хоружинською, дійшов до висновку: галицькому чоловікові категорично не слід одружуватися із наддніпрянкою. В такому «соборному» шлюбі навіть найсвітліша голова, під впливом анархічності і браку національної ідеї, втрачає свою ідентичність. Відомо, що Ольга Франко так і не набралася українського духу (як писав сам Франко) і частково спровокувала психологічну кризу поета.

Підсумовуючи, Осип Назарук із жалем пише: «На нашій убогій ниві духа, на Диких Полях його здібність і праця покійного Франка могли його зробити національним генієм, достойним культу всієї нації. Могли, але не зробили...» [16, с. 18]. Публіцист уважав Івана Франка великим поетом, читання творів якого вимагає проте «розумної цензури, опертої на свобідній критиці в літературі» [16, с. 26]. Осип Назарук погоджується, що «перша річ у творчості поета се повна свобода. Йому вільно писати, що хоче і як хоче». Але «нам вільно вибирати» [16, с. 27].

Судження Осипа Назарука про Івана Франка, як уже мовилося, мають часто тенденційний характер та відображають, насамперед, суперечливість особистості самого Осипа Назарука, якому сучасники закидали мінливість поглядів. Варто додати, що й самому Іванові Франку докоряли за ідейну непослідовність, «звинувачували у «скоках» та обзивали «прапорцем», що розвертається туди, куди подме вітер» [3, с. 222]. І тут ключовим видається поняття поступу, еволюції, яке насправді було визначальним і для Франка, і для Назарука — у їхні часи, коли все свідоме українство перебувало у великому ідейному пошукові. Зрештою, голос Осипа Назарука — це ще одна спроба пошуку, про правильність чи хибність якої, мабуть, немає сенсу дискутувати. Тексти Осипа Назарука про Івана Франка цінні для дослідників не так через призму фаховості, аргументованості тощо, як, насамперед, самим фактом свого існування. Вони підтверджують, що західноукраїнське суспільство міжвоєнного періоду було відкритим до нового, було багатоголосим й активним.

Щодо ж до методології дослідження світогляду Івана Франка, варто процитувати думку Ярослава Грицака, який вважає, що складність його натури вимагає нестандартного підходу. «Вивчення Франкового світогляду, як і полювання на лисиць, потребує особливої техніки, зокрема — відмови від спроб звести його до якогось єдиного «-ізму». Важливо бачити різні джерела його формування, різні контексти його функціонування та, відповідно, різні можливі способи його відчитання» [3, с. 222].

1. Вежель Л. Франко-поет в оцінці Г Костельника [Електронний ресурс] / Ліна Вежель // Вісник Львів. ун-ту. Серія Журналістика. — 2007. — Вип. 31. — С. 3-16. — Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk31/Visnyk%2031_P1_01_Vezhel.pdf
2. Гдакович М. Франковий дискурс у галицькій пресі 20-30-х рр. ХХ ст. / Мар'яна Гдакович // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28-29 жовт. 2005 / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. Львів. : Видавництво ЛНБ ім. В. Стефаника, 2005. С. 60-65.
3. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак. — К.: Критика, 2006.
4. Діло. — 1932. — Номери за: 14, 23, 24, 26 червня, 3 серпня.
5. Донцов Д. Трагедія Франка // Літературно-Науковий Вісник. — 1926. — Ч.6.
6. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. — 2-ге вид. — К.: Факт, 2009.
7. Ільницький М. Туга за героїчним: Іван Франко і Дмитро Донцов [Електронний ресурс] / Микола Ільницький // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна. — 2003. — Вип. 32. — С. 194-198. — Режим доступу : www.franko.lviv.ua/faculty/Philol/www/visnyk/32/tik.doc
8. Костельник Г. Три розправи про пізнання / о. Гавриїл Костельник. — Львів, 1925.

9. Кость С. Іван Франко: актуальність і суперечливість генія [Електронний ресурс] / Степан Кость // Збірник праць кафедри української преси і Дослідницького центру історії західноукраїнської преси. — Вип. 7. — Режим доступу : http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Kost.htm
10. Лисяк-Рудницький І. Іван Франко в своїх німецьких писаннях / Іван Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2-х т. — Київ : Основи, 1994. — Т.1. — С. 405-411.
11. Маланюк Є. Франко незнаний / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу. — Київ : Дніпро, 1997. — С. 187-194.
12. Музичка І. Іван Франко — українському народові невідомий християнин [Електронний ресурс] / о. І. Музичка // Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики. — 2006. — Вип.28. — С. 59-67. — Режим доступу : http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk28/V28_P1_5_Muzychka.pdf
13. Назарук О. Гр.-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція. Загальний огляд сучасної української кирилі на церковній області в краю і на еміграції / Осип Назарук. — Львів, 1929.
14. Назарук О. Київ і значінне традиції / Осип Назарук. — Шікаго, 1926.
15. Назарук О. Про Івана Франка / Осип Назарук. — Львів, 1910.
16. Назарук О. Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його? / Осип Назарук. — Філадельфія, Па, 1926.
17. Тихолоз Б. Іван Франко — філософ: (До характеристики стилю та еволюції мислення) / Богдан Тихолоз // Сучасність . — 2002. — №12. — С. 107-109.
18. Тихолоз Б. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії / Богдан Тихолоз. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. — (Франкознавча серія. Вип. 7.).

OSYP NAZARUK'S RECEPTION OF IVAN FRANKO

Zoryana Velychko

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine

E-mail: zavelychko@yahoo.com

The article discusses the features of Osyp Nazaruk reception of Ivan Franko. The author analyzes the Osyp Nazaruk journalistic texts in the context of "Franko discourse" in Western-Ukrainian society in the interwar period. Particular attention is paid to the question of atheism of Franko.

Key words: Osyp Nazaruk, Ivan Franko, reception, philosophy, atheism, Western-Ukrainian media, the interwar period.

ИВАН ФРАНКО В РЕЦЕПЦИИ ОСИПА НАЗРУКА

Зоряна Величко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, Львов, 79044, Украина

E-mail: zavelychko@yahoo.com

В статье рассмотрены особенности рецепции Ивана Франко Осипом Назаруком. Автор анализирует публицистические выступления Осипа Назарука в контексте «франковского дискурса» в западноукраинском обществе междувоенного периода. Особое внимание сосредоточено на вопросе об атеизме Франко.

Ключові слова: Осип Назарук, Иван Франко, рецепция, мировоззрение, атеизм, западноукраинская пресса, междувоенный период.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2013

Прийнята до друку 14.10.2013